

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 5/8

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/8 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич - юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Намазова Умида Нормуродовна</i> ФРАГМЕНТЫ ИЗ ИСТОРИИ САМАРКАНДСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ, ЖИВОТНОВОДСТВА И БИОТЕХНОЛОГИЙ (1929-1945 ГОДЫ).....	10-15
<i>Эрназаров Туйгун Раджабович</i> ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАМОЖЕННОЙ СЛУЖБЫ ТУРКЕСТАНСКОГО ГЕНЕРАЛ- ГУБЕРНАТОРСТВА: КЛЮЧЕВЫЕ МОМЕНТЫ И ДОСТИЖЕНИЯ	16-21
<i>Хужаниязов Уктам Ешбаевич</i> “ҚОРАҚАЛПОҚФИЛЬМ” СТУДИЯСИ ХУЖЖАТЛИ ФИЛЬМЛАРИДА ТАРИХИЙ МАВЗУЛАР ТАЛҚИНИ	22-27
<i>Шаимкулов Азамат Холмуратович</i> ҚАЙТА ҚУРИШ ДАВРИ МАТБУОТИДА ИҚТИСОДИЙ МАСАЛАЛАР ТАЛҚИНИ	28-38
<i>Муродов Ҳалим Салимович</i> ТУРИЗМ РИВОЖИ ТАРИХИГА БИР НАЗАР	39-46
<i>Юлдашев Саиданварбек Бахромжон ўғли</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИНИНГ– ҚОРАХОНИЙЛАР ТОМОНИДАН ЗАБТ ЭТИЛИШИ ТАРИХИДАН	47-51
<i>Shonazarova Nargiza</i> TOSHKENT SHAHRIDA “OBOD MAHALLA” DASTURI VA UNING IJROSI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	52-57
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O‘ZBEKISTON VA FRANSIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	58-64
<i>Qodirova Ra’no Mamirjonovna</i> O‘ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA 1930-YILLARNING IKKINCHI YARIMIDA TARIX FANINING O‘QITILISHI	65-70
<i>Yunusxo’jayev Habibulla Zafar g’o’li</i> SHARQDA KUCHLI IJTIMOIIY NIHOYA TIZIMI TARIXI	71-75
<i>Нарбеков Абдикамил</i> НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ТУРКЕСТАНЕ И ЕГО СУЩНОСТЬ	76-80
<i>Alimova G‘unchaxon Baxadirovna</i> JAMIYAT TARAQQIYOTINING TARIXIY RIVOJLANISH ASOSLARI DIN VA DAVLAT MISOLIDA	81-85
<i>Jumanazarova Fotima</i> XOTIN QIZLAR BANDLIGINI TA'MINLASH TIZIMINING SHAKLLANISH JARAYONI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	68-93
08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ	
<i>Ziyodilloev Khushnud Rahimboevich</i> PORTFOLIO OPTIMIZATION OF COMMERCIAL BANK CREDITS: A LITERATURE REVIEW	94-100

<i>Hamrayev Amirzoda</i> ISLOMIY MOLIYA XIZMATLARINI KO'RSATUVCHI TASHKIOTLAR KAPITAL STRUKTURASI SAMARADORLIGI TAHLILI.....	101-109
<i>Xaytboeva Nigora Bakmatatovna</i> T'UQIMACHILIK SANOAT KORXONALARIDA MARKETING STRATEGIYASIDAN FOYDALANIШ B'YIЧA ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАЛАРИ.....	110-119
<i>Xalilov Qahramon Qurbonboyevich</i> MINTAQADA TURIZM HUNARMANDCHILIK KLASTERNI SHAKLLANTIRISHNING DESTINATSION MODELI.....	120-132
<i>Махмудов Турсунпулат Давронович</i> ИНВЕСТИЦИЯ МАНБАЛАРИНИНГ МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИГА ТАЪСИРИ	133-144
<i>Ishchanova Salomat</i> KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MARKETING FAOLIYATINING O'RNI.....	145-150
<i>Muydinova Zilola Voxid qizi</i> ЧЕГАРА БОЖХОНА ПОСТЛАРИ ФАОЛИЯТИДА “АВТОМАТЛАШТИРИЛГАН ЙЎЛОВЧИ ХАРАКАТИ” МОБИЛ ИЛОВАСИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОРҚАЛИ ИҚТИСОДИЙ ТАХЛИЛНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	151-158
<i>Samandarov O'gabek, Ismoilov Shohjahon</i> TURIZMNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI VA ULARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	159-164
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Саидова Камола Усканбаевна</i> ФЕНОМЕН СВОБОДЫ ДЛЯ ЧЕЛОВЕКА И ОБЩЕСТВА: КОМПАРАТИВИСТСКИЙ АНАЛИЗ	165-173
<i>Отонтурdiyev Orzu G'afforovich</i> INSONNING MA'NAVIY MOHIYATINI SHAKLLANTIRISHDA QADRIYATLARNING AHAMIYATI	174-179
<i>Очилова Гузаль Араловна</i> ЮКСАК МАЪНАВИЯТ-МАНФААТЛАР БИРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУЎИМ ОМИЛИ.....	180-185
<i>Nurmatova Umida Jalolidinovna</i> MUTOLAA, SAVODXONLIK VA TA'LIMNING ANTINOMIK XUSUSIYATLARI.....	186-192
<i>Vafayeva Dilafruz Artikovna</i> AHMAD YASSAVIY TASAVVUFIIY TA'LIMOTIDA MA'NAVIY BARKAMOLLIK.....	193-198
<i>Karimov Zafarbek Ataboyevich</i> IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MEKANIZMLARINING SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI.....	199-202
<i>Bozorova Ro'zigul Sharofovna</i> MEHRSIZLIK HODISASINI KELITIRIB CHIQUVCHI OMILLAR	203-212
<i>Xudoyberdieva Anorabonu Hayotovna</i> DINIY MANBALARDA IJTIMOIIY HAMKORLIK O'OYALARI	213-218
<i>Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna</i> TASAVVUF FALSAFASIDA GO'ZALLIKNING IMMANENT JIHATLARI	219-224

<i>Dehqonov Behzod Baxtityorovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QURISHDA YETTI PIRNING BAG'RIKENGLIK G'OYALARINI O'RNI VA AHAMIYATI	225-230
<i>Abdullayeva Firuza Sharipovna</i> NASIRIDDIN TUSIYNING IDROK NAZARIYASI VA KOMILLIK FALSAFASI	231-236
<i>Murtozayev Shahobiddin Baxriddinovich</i> SHIHOBUDDIN UMAR SUXRAVARDIYNING "AVORIF UL -MAORIF" ASARI VA UNDA ILGARI SURILGAN G'OYALAR	237-243
<i>Ибрагимов Солижон Эргашович</i> АХБОРОТ ХУРУЖИ ВА "ОММАВИЙ МАДАНИЯТ" ТАҲДИДИ.....	244-251
10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Qodirova Mukaddas Tog'ayena</i> BIZNES DISKURSINING MURAKKAB LINGVISTIK TABIATI.....	252-257
<i>Abdullayev Ikramjon Xashimdjanoich</i> DIFFERENT APPROACHES TO THE QUANTITATIVE-STATISTICAL CHARACTERISTICS OF PARTS OF SPEECH IN THE ENGLISH LANGUAGE	258-265
<i>Hamroyeva Sharifa Shukur qizi</i> TARJIMADA MILLIY SO'ZLARNING BERILISHI (OYBEKNING "NAVOIY" ROMANI INGLIZCHA TARJIMASI MISOLIDA)	266-271
<i>Olimova Gulfiza Muradullayevna</i> BADIY SAN'AT TURLARINING XORAZM DOSTONLARIDA QO'LLANILISHI.....	272-281
<i>Айниддинов Иқрориддин Шарифович</i> АДАБИЙ МАНБАЛАРДА АШРАФ САМАРҚАНДИЙНИНГ ТАРЖИМАИ ҲОЛИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ	282-287
<i>Turaeva Dilfuza Damirovna</i> O'ZBEK TILIDA OBRAZLI SO'ZLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI	288-295
<i>Mahmudova Nilufarxon Ravshanovna</i> LISONIY GRADASIYANING MORFOLOGIK, LEKSIK-SEMANTIK SATHDA PARADIGMA SIFATIDA NAMOYON BO'LISHI	296-305
<i>Ashurova Maftuna Asqar qizi, Yuldoshev Rustam Dilshod ugli</i> LINGUOCULTURAL COMPARATIVE ANALYSIS OF IDIOMS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	306-311
<i>Isroilova Manzura Jamolovna</i> FRANSUZ PUBLITSISTIK MATNLARDA KOMPARATIV FRAZELOGIK BIRLIK LARNING KOMMUNIKATIV TA'SIRI XUSUSIDA	312-317
<i>Шамақсудова Саодат Хидоятовна</i> МАССМЕДИА АСПЕКТНИНГ МЕДИАМАТН ШАКЛИГА КЕЛИШИДАГИ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАР.....	318-324
<i>Шатова Ирина Юрьевна</i> ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЛЕКСИКИ ПО РОДУ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЦ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ	325-330
<i>Nortoyeva Nodira Muhammadaliyevna</i> FRAZELOGIK DERIVATLARNI KONTEKSTLARDA ISHLATILISHINING KOGNITIV ASOSLARI	331-335

<i>Alimjanova Shohsanam Azamat qizi</i> KO'P MA'NOLI IBORALARNING KOGNITIV XUSUSIYATLARI	336-340
<i>Турниязова Шахноза Нигматовна</i> МАТНДАГИ БОҒЛАНИШЛИЛИК ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	341-347
<i>Mamarasulova Iroda Jumanovna, Xojimetov Sa'dulla Jumanazarovich</i> INGLIZ ADABIYOTI TUSHUNCHALARINING XILMA -XILLIGI	348-352
<i>Aminova Dilnoza Hikmatullayevna</i> THE IMPORTANCE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE ORIGIN OF MILITARY TERMINOLOGY	353-358
12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Исломқулова Шоҳсанам Ваҳобжон қизи</i> ВРАЧНИНГ КАСБИЙ ЖАВОБГАРЛИГИНИ СУҒУРТА ҚИЛИШ ТУШУНЧАСИ ВА МОҲИЯТИ	359-365
<i>Mamatallyev To'liqin Xushmamat o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA MASOFAVIY TA'LIM HUQUQIY ASOSLARINING SHAKLLANISHI	366-378
13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Saidov Jur'at Sodirovich</i> МАКТАВГАСНА ТА'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARGA TARBIYA BERISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	379-384
<i>Yusupaliyeva Shaxnoza Hakimjanovna,</i> ТЕХНИК ОЛИЙ О'QUV YURTLARIDA OO'ZAKI NUTQ KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USUL VA METODLARI	385-390
<i>Tadjixodjaeva Эльвира Рашидовна</i> ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДОВ ИГРОПЕДАГОГИКИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ	391-396
<i>Тўрахонова Барно Турсунбой қизи</i> БЎЛАЖАК ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГЛАРНИ ТАРБИЯВИЙ ФАОЛИЯТНИ ТАШКИЛ ЭТИШГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ	397-406
<i>Ashurova Sitora Erkinovna</i> USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION	407-412
<i>Каримжоновна Мунаввар Ибрагимовна</i> ХИЗМАТ ИТЛАРИНИ МАХСУС ЙЎНАЛИШГА ТАЙЁРЛАШДА УНГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ (Божхона кўмитасининг Миллий кинология маркази мисолида).....	413-421
<i>Xamirayev Rustam Abdirazakovich</i> VOLEYBOLCHILARDA HARAKAT SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING USLUBIY ASOSLARINI ТАКОМИЛЛАСHTIRISH	422-426
<i>Хашимова Масуда Камилжановна</i> КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ПРОЦЕССУ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ НАУК	427-435
<i>Бердикулова Насиба Эркинжоновна</i> СОДЕРЖАНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ И ИНТЕГРАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ	436-442

Saidnazarova Gulshan Bolta qizi

AL-BUXORIYNING MA'NAVIY-AXLOQIY QARASHLARINI O'RGANISH PEDAGOGIK MUAMMO
SIFATIDA443-448

09.00.00–Фалсафа фанлари

Abdullayeva Firuza Sharipovna
Buxoro Davlat Universiteti “Yuridik va
ijtimoiy-siyosiy fanlar” kafedrası
katta o‘qituvchisi, f.f.f.d (PhD)

NASIRIDDIN TUSIYNING IDROK NAZARIYASI VA KOMILLIK FALSAFASI

Annotatsiya. Mazkur maqolada Nasiriddin Tusiyning komillik falsafasiga oid qarashlari haqidagi fikrlar bayon etilgan bo‘lib, unda insondagi navfs va hasad uning komil va donishmand bo‘lib yetishishiga to‘siq bo‘lishi bilan bog‘liq fikrlar tahlil qilingan hamda komillik falsafasining mohiyati ochib berilgan ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: inson, navfs, ta‘lim, komillik, hasad, tasavvuf, komil inson, prototib, iffat.

Abdullaeva Firuza Sharipovna
Senior lecturer of the department
of “Law and socio-political sciences”
of the Bukhara state university

NASIRIDDIN TUSI’S THEORY OF PERCEPTION AND PHILOSOPHY OF PERFECTION

Abstract. In this article, Nasiruddin Tusi’s views on the philosophy of perfection are described, in which the ideas related to the obstacles to the perfection and wisdom of a person’s nafs and envy are analyzed, and the essence of the philosophy of perfection is revealed.

Keywords: human, character, education, perfection, envy, mysticism, perfect human, prototype, chastity.

Абдуллаева Фируза Шариповна
Старший преподаватель кафедры
“Юридических и социально-
политических наук” Бухарского
государственного университета

ТЕОРИЯ ВОСПРИЯТИЯ И ФИЛОСОФИЯ СОВЕРШЕНСТВА НАСРИДДИНА ТУСИЙ

Аннотация. В данной статье излагаются взгляды Насриддина Тусий на философию совершенства, в которых анализируются идеи, связанные с тем, что эгоизм и зависть в человеке являются препятствием для того, чтобы он стал совершенным и мудрым, и раскрывается суть философии совершенства.

Ключевые слова: человек, природа, образование, совершенство, зависть, суфизм, идеальный человек, прототип, целомудрие.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V3SI8Y2023N32>

Kirish

Mamlakatimizda inson erkin va farovon yashaydigan ma’naviy makonni barpo etish, ma’rifatli jamiyat qurish taraqqiyoti va istiqbolini belgilaydigan strategik dasturlar izchillik

bilan olib borilmoqda. “Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma’naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Shu ma’noda Nasiriddin Tusiyning “Axloqi Nosiriy” asarida davlat va jamiyat masalalariga oid falsafiy qarashlarini, tarbiya, adolat, tenglik, tinchlikni saqlashga da’vat etuvchi g’oyalarni barkamol inson tarbiyasidagi o’rnini aniqlash va targ’ib qilish mexanizmlarini asoslab berish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Falsafa tarixida borliqni o’rganuvchi ontologiya va bilishni o’rganuvchi gnoseologiya birlik hosil qiladi. Aynan shu sababdan ham borliq ta’limotini yaratgan Nasiriddin Tusiy bilish nazariyasini chetlab o’ta olmadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Bu mavzudagi tadqiqotlarni quyidagicha o’rganish maqsadga muvofiqdir:

Xorijiy olimlar farovonlik masalasini, Jahonda Nasiriddin Tusiyning ilmiy merosini o’rganish va undan foydalanish bo’yicha E.Braun, Abbos Iqbol, M. Razavi, Sayyid Husayn Nasr, Hamid Dabashi, Muhammad Modarris, V. Madelung, Faxriddin Olguner, Murod Demirkol, Aykut Kar, Anor Gafurov kabi olimlar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan. Mustaqil Davlatlar Hamdo’stligi mamlakatlari olimlaridan V.V.Bartold, I.P.Petrushevskiy, B.G.Gafurov, X.Dodixudoyev, H. Mehmetbeyli, M. Dinorshoyev, A. Sagadeyev, A. Rzayev, Sh.Ismoilov, N. Idibekov va boshqalarning tadqiqotlarini ko’rsatish mumkin. O’zbekistonda Nasiriddin Tusiy falsafasida davlat va jamiyat masalalarini o’rganishga bag’ishlangan maxsus ilmiy tadqiqotlar olib borilmagan bo’lsa-da, biroq M.Xayrullayev, H.Aliqulovlar izlanish olib borishgan. Bundan tashqari I. Mo’minov, M. Boltayev, M. Usmonov, R. M. Qodirov, N.Qo’shshayeva kabi faylasuf olimlarning ham ilmiy tadqiqotlarida Tusiy va uning falsafiy-axloqiy ta’limoti haqida umumiy tasavvur hosil qilish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada Tusiyning idrok nazariyasi va komillik falsafasi haqidagi ta’limotlarini yoritib berishda tizimli yondashuv, tarixiylik, mantiqiylik va vorisiylik, dialektik, germenevtik, qiyoslash, taqqoslash va umumlashtirish, usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Tusiy mulohazalariga ko’ra, tuyg’ular tashqi sezgilarni tashkil qiladi. Ikki bo’linishning boshqa qutbini tashkil etuvchi ichki sezgilardan farqli ravishda tashqi sezgilar beshta sezgidan iborat. Bu shuni ko’rsatadiki, besh sezgi ko’rish, eshitish, hid, ta’m va teginish va shunga mos ravishda botiniy sezgilarning xususiyatlaridan iborat. Tashqi ob’yektlarning tuzilishi obyektiv haqiqatning subyektiv ko’rinishi bo’lgan hissiyotlar orqali yaratiladi.

Mutafakkir o’z qarashlarida tushunish jarayonida hissiyotning roliga alohida ahamiyat qaratadi va hatto uni “aql-idrok manbai” deb hisoblaydi. U bilish jarayonining xatolikdan haqiqatga, nomukammallikdan mukammallikkacha rivojlanishida birinchi va asosiy rol ni his-tuyg’u o’ynashini asoslashga harakat qiladi. Hissiyot nafaqat fanning alohida sohalari, balki umuminsoniy bilishning ham asosidir.

Hoja Tusiy mulohazalariga ko’ra, his-tuyg’u konkret narsalarning o’ziga xos xususiyatlarini anglash imkonini beradi. U ranglarni ko’rish hissi, oo’zaki ovozlarni eshitish, turli xil hidlarni hidlash, ovqatning turli xil sifatlarini ta’m hissi, issiqlik va sovuqni his qilish hissi bilan idrok etilishini misol qilib ko’rsatdi.

Ko’rinib turibdiki, sezgi a’zolarining har biri alohida sifatni idrok etish vazifasini bajarib, boshqasidan farqli ma’no ifodalaydi. Barcha sezgi a’zolarining faoliyati natijasida tushunilmagan narsa va hodisalarni tushunishga harakat qilish noto’g’ri jarayondir. Bu jarayon

natijasida har qanday mohiyat qisman yoki cheklangan tarzda idrok qilinadi yoki umuman sezilmaydi.

Alloma fikricha, tuyg'uni idrok etishda odam qiladigan xatoni shaxsning o'zi sezmaydi. Bunga misol qilib, Yerdan oltmish marta katta bo'lgan Quyoshning tasviri juda kichikdir. Faylasufning fikricha, hissiy idrok paytida odamning yo'l qo'ygan xatolari shunga o'xshash.

Idrok, tasavvur, xotira kabi bilish shakllari ichki tuyg'ularga tegishli ekanligini ko'rsatadi. Bu atamalarga qarash aristotelizm ta'sirida shakllangan. "So'z izhori" asarida ichki tuyg'ular haqida qisqacha ma'lumot bergan mutafakkir anglash jarayonida his-tuyg'ulardan olingan ma'lumotlar ichki tuyg'ularda shakllanishini qayd etadi. Ichki va tashqi his-tuyg'ularni birlikka olib, mustaqillikka qarama-qarshi tomonga o'tib, u o'zini o'zi boshqarish, ya'ni xatti-harakatlar hissi mavjudligini qayd etdi.

Tuyg'ular orqali olingan ma'lumotlar bir-birini to'ldiradi va ichki tuyg'ularda shakllanadi, degan g'oya peripatetizm falsafasining asosini tashkil etadi. Sensor idrok etish jarayonida tananing barcha tashqi sifatlari va tashqi xususiyatlari haqida olingan bilimlar qoniqarli emas. Bu vaqtda bilishning yangi turiga ehtiyoj paydo bo'ladi [1].

Bilishning bu turi esa ana shunday aqliy bilishdir. Aqliy bilish jarayonida kishilar predmet va narsalarning mohiyatini, ularning ichki xususiyatlarini, nomoddiy xususiyatlarini idrok etadilar. Hissiyotlar orqali olingan narsa va hodisalar haqidagi bilimlar sezgi a'zolari yordamida idrok etilgandan so'ng xotira orqali tasvir olinadi va esda qoladi. Bu jarayonlardan keyin hissiy bilish faoliyati tugaydi va aqliy bilish ishlay boshlaydi.

Ko'rinib turibdiki, asosan ikkinchi bosqichda faoliyat ko'rsatuvchi psixik bilish hissi bilish orqali anglab bo'lmaydigan hodisa va narsalar haqida fikr yuritishdir. Nasiriddin Tusiy ham boshqa aristotelchilar kabi aqliy bilish jarayonida idrok etish jarayonining halol yakunlanishiga shubha qilmagan. Biroq, ongning vazifalari nimadan iboratligi haqidagi hukmlarda peripatetiklar o'rtasida turli xil fikrlar mavjud. Farobiy o'z qarashlarida aqlni uch toifaga ajratadi:

1. Ta'sirlangan aql;
2. Hozirgi yoki odatiy aql;
3. Orttirilgan aql [2].

Nasiriddin Tusiy bilimlarni ikki qismga, amaliy va nazariy qismlarga ajratadi va ular orasidagi farq nima ekanligini ochib berdi. "U o'z ongini ikki shaklga-nazariy va amaliy shakllarga ajratadi. U bu shakllarni to'rtta qismga ajratadi. Bular: xayoliy aql, orttirilgan aql, odatiy aql, haqiqiy aql.

Faylasuf tafakkurini belgilar ekan, u voqelikdagi obyektiv mavjud hodisa va jarayonlarning huquqiy mavjudligi va rivojlanishini aql bilan bog'lagan. Haqiqat izlaganlar esa faqat yaratuvchining yordami bilangina o'z maqsadlariga erisha oladilar. Ba'zan tasavvufga moyil bo'lgan faylasuf bilish nazariyasida mantiqiy sezgi degan atama ham yaratadi.

Mutafakkir keng va serqirra ijodining markaziy ob'yektida komil va donishmand muammosi asosiy o'rinni egalladi. So'fiylik tariqatlari kengayib borayotgan bir davrda yashab ijod qilgan olim so'fiylik falsafasidan bahramand bo'lmasligi mumkin emas edi. "Al-inson al-komil", ya'ni komil inson, "Al-inson al-hakim", ya'ni donishmand muammosi so'fiylar tomonidan ko'tarilgan asosiy mavzulardan biri edi.

Umuman olganda, "Al-insan al-komil" iborasini atama sifatida birinchi marta islom olamida mashhur arab olimi Muhiyiddin Abu Abdulloh Muhammad ibn Ali al-Hotami-Toy ibn

Arabiy (1163-1240) ishlatgan. Muhiyiddin Arabiydan keyin ko'plab mutafakkirlar bu borada o'z fikrlarini bildirganlar. Asosan so'fiy mutafakkirlar to'xtaladigan bu mavzuga Nasiriddin Tusiy ham o'z munosabatini bildirgan.

Buyuk alloma o'z davrining eng mashhur so'fiy ulamolari bilan do'st bo'lib, so'fiylar bilan fikr almashgan. So'fiylar inson kamoloti va uning hikmatiga katta ahamiyat berganlar. Tusiy fikricha, har bir inson o'z-o'zini takomillashtirish va takomillashtirish yo'lidan o'tishi mumkin. "Hamma odamlar o'zlarining salbiy xususiyatlarini yo'q qilishlari mumkin. Buning uchun ular to'g'ri yo'lga qaytishlari, Haq taolo bergan aql va tafakkurdan mohirona foydalanishlari kerak. Agar inson bu dunyoga nima uchun kelganini tushuna olmasa, o'zini anglay olmaydi va to'g'ri yo'lga qaytmaydi. Aql insonga yaxshi va yomonni ajrata olishi uchun berilgan.

So'fiylar kabi Tusiy ham insonlarni o'z nafsini himoya qilish orqali kamol topishiga ishongan. "Kimki bu dunyo o'tkinchi ekanligini chuqur anglab yetsa, dunyo mollariga aldanib qolmaydi, o'z ruhini yomonliklardan asraydi. Ruhini jilovlay oladigan, quliga aylanish xavfidan kafolatlangan har bir inson peshonasi ochiq, yuzi ochiq holda adolat sudiga boradi. Agar insonning o'zini o'zi yaxshilashiga to'sqinlik qiladigan sabablar o'zini namoyon qilmasa, u holda ideal inson prototipi paydo bo'ladi. Tusiy nazarida insonning hayvoniy nafslari uning ideal shaxs bo'lib yetishiga to'sqinlik qiladi.

"Ovsaf-ul Ashraf" ("Sharofatli insonlarning xususiyatlari") asarida komillik haqidagi g'oyalarini davom ettirgan mutafakkir bu yo'lda Alloh taolodan panoh topishni tavsiya qilgan. "Inson, avvalo, komillik yo'lida Qodir Tangriga panoh topishi, barcha faoliyatini shu asosga qo'yishi kerak. U haqiqatni sevishi, sabr-toqatli bo'lishi, sog'lom turmush tarzini olib borishi va yaxshilikni o'zining hayot idealiga aylantirishi kerak" [3].

Komillik yo'lidan yurgan inson moddiy ehtiyojlarga emas, balki ma'naviy ehtiyojlarga e'tibor qaratishi kerak. Komil va donishmand bo'lib ulg'ayish istagida bo'lgan har bir insonning ma'naviy ehtiyojlarini qondirishning eng zarur omillaridan biri hisoblangan ilmiy bilimlarni to'plash jarayonini birinchi o'ringa olib chiqish zarur. Shaxsning ilmiy va amaliy faoliyati natijasida uning kamolot omili yuzaga keladi. Komil inson abadiy baxtga erishadi, bu vaqtda inson ruhiy xotirjamlik topadi.

Mutafakkir fikricha, insonning kamol topishi, donishmand bo'lib shakllanishi tug'ma jarayon emas. Hayot yo'lida ilmiy va amaliy faoliyat bir-birini to'ldirgandagina bu fitriy jarayon paydo bo'lishi mumkin.

Tusiyning mashaqqatli hayot yo'li insonlar uchun donolik maktabi bo'lishga haqiqiy nomzoddir. Tusiy qayerda bo'lmasin, nima bilan mashg'ul bo'lmasin, eng qiyin va chalkash vaziyatlardan chiqib keldi. Tarixchi olimlar dahshatli va mudhish qamoqxona deb tilga olgan Alamut qamoqxonasidagi hayotning barcha ayanchli tomonlarini ko'rgan, bu qamoqxonadagi hayot iztiroblariga donolik bilan duch kelgan Tusiy komil inson sifatida tevarak-atrofning e'tiborini tortishga muvaffaq bo'ldi. Tusiyning "Sayr-ul-suluk" asarida tasavvuf belgilari yaqqol ko'zga tashlanadi va shu bilan birga bu so'fiylik falsafasida inson kamoloti yo'lida katta ma'noga ega ekanligini ta'kidlash lozim.

Musulmon olimi sifatida Tusiy Qur'oni Karimga murojaat qilib, inson barcha yaratilgan narsalardan yuksak, deb hisoblagan. Inson mumkin bo'lgan mavjudot sifatida tabiatan zaif mavjudot bo'lib, o'zining qisqa umrida gunohga qo'l urmaslik uchun Alloh taolodan panoh so'rab, Allohning ko'rsatmalari, amr va farmoyishlariga qat'iy amal qilishi lozim. Va o'z-o'zidan

ma'lumki, shaxsning bu amaliy faoliyati ilmiy faoliyat bilan birlikni tashkil qilishi va bir-biridan ajralib turmasligi kerak.

Nasiriddin Tusiy insonning kamolot va donishmandlik yo'lida kamol topishida, umuman, insonning umumiy taraqqiyotini shakllantirishda ta'lim va ilm-fanning rolini yuksak baholagan. Shu bilan birga, u komil inson barcha turli dinlarga xolis munosabatda bo'lishi, bu dinlarga xos bo'lgan barcha diniy marosim va an'analarni hurmat qilishi lozimligini ham ta'kidlagan.

Biroq, mutafakkir komil insonga din va mazhab tanlashda o'ta ehtiyotkor bo'lishni ham tavsiya qilgan. Chunki, diniy mansublik inson dunyoqarashining asosiy unsurlarini tashkil qiladi. Agar bu yerda xatolikka yo'l qo'yilgan bo'lsa, unda mukammal inson prototipini shakllantirish haqida gap bo'lishi mumkin emas.

Tusiy yaratgan komil va donishmand inson timsoli ilmiy, amaliy, axloqiy va diniy asoslarga tayangan edi. Bu asoslar orasida adolatli xulq-atvor ham alohida ahamiyatga ega. Inson-inson, inson-jamiyat munosabatlarining shakllanishi va qaror topishida adolat omili, adolat tamoyili alohida xususiyatdir. Komil inson o'zining adolatli va insonparvar faoliyati bilan muhitda namunali xulq-atvor ko'rsatishi kerak. Komil va dono inson jamiyatning axloqiy poklangan unsurlarini o'z kamoloti nuqtai nazaridan tartibga solishi kerak.

Nasiriddin Tusiy mulohazalariga ko'ra, g'ururini jilovlay oladigan, tuyg'ularini aqli bilan mag'lub eta oladigan, sharmandali hayotdan ko'ra, sharaflil o'limni afzal ko'rganlar, insoniy, insonparvar xatti-harakatlar esa faqat donolik va komillikning yuzaga chiqishiga sabab bo'ladi. Mutafakkir hikmat va komillikni iffati va jasurlikdan alohida ko'rmagan. Uningcha, "har bir iffatli va jasur odam dono emas, lekin har bir donishmand ham pokiza, ham jasurdir" [4].

Tusiy odamlardagi barcha axloqiy nuqsonlar va axloqiy nuqsonlar sababini iroda zaifligida ko'rgan. Mutafakkirning fikricha, jismoniy zaiflik kishilarda zaif irodaning asosiy dalilidir. Tusiydan keyin bir qancha mashhur olimlar ham odamlarda sodir bo'ladigan bir qancha axloqsiz xatti-harakatlarning asosiy sabablarini irodaning zaifligi, jismoniy zaiflik, axloqiy zaiflik bilan bevosita bog'liqligini tushuntirdilar. Tusiy fikricha, "insonning ixtiyoriy tarbiyasi uning jismoniy va ma'naviy kamolotining shakllanishiga yordam beradi va insonning komil va dono shaxs bo'lib shakllanishida katta ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, mutafakkir fikricha, yetuklik faqat ta'lim-tarbiya olgan, yuksak ma'lumotga ega bo'lgan haqiqiy ziyolilarga xosdir. Kamolotning asosi- yaxshi tarbiya olish, aqlga asoslangan bilimni (nimani tushunish mumkin), san'atni, adabiyotni, falsafani, ilmni, dinni hech qanday aqidaparastlikka yo'l qo'ymasdan, sun'iy, samimiy muhabbat bilan sevishdir. Yetuklik maxsus tarbiya bilan shakllangan tuyg'u, tafakkur, (fikr) va turmush tarzidir. Biz Nasiriddin Tusiyning falsafiy qarashlarini yoshlarga tushuntirar ekanmiz, bu orqali har bir inson o'zining adolatli va insonparvar faoliyati bilan muhitda namunali xulq-atvor ko'rsatishi kerak. Chunki, komil va dono inson jamiyatning axloqiy poklangan unsurlarini o'z kamoloti nuqtai-nazaridan tartibga solishi kerakdir.

Adabiyotlar/Literatura/ References:

1. Шукуров А. Шарқ фалсафаси ва файласуфлари. -Баку: "Элм", 2005. – Б. 458

2. Человек как философская проблема: Восток - Запад / (отв. ред. - д-р филос. наук Н. С. Кирабаев). - Москва: Издательство Университета Дружбы Народов, 1991. – С. 96.
3. Сагадеев А.В. Гуманистические идеалы мусульманского средневековья // Ценности мусульманской культуры и опыт истории. – New York: Edwin Mellen Press, 1999. – С. 72.
4. Хасә Nәsirәddin Tusi, Övsafül-Әşraf (Şәрәfәtli insanların хüsusiyyeәtleri). Тәrcümәçi: Füzuli Şәfiyev, Darul-huda, 2005. – Б. 14.
5. Насириддин Туси. Сайру сулук. // Новое издание и английский перевод Сайида Джалала Хусайни Бадахшони. – Лондон: 1998. – С.395

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/8 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).